

Kakvo nam je obrazovanje trenutno?

Dr Zlatko Grušanović

Naše obrazovanje je stabilan sistem koji se poslednjih godina kontinuirano unapređuje. I to je zapravo suština svakog obrazovnog sistema – da prati promene u društvu, odgovara na nove izazove i stalno se razvija. Možda je generacijama koje dolaze prirodnije da prihvate stalne promene, dok nama koji smo odrastali u relativno stabilnom periodu kraja prošlog milenijuma one ponekad deluju brže i intenzivnije nego što smo navikli. U književnosti imamo lepu sliku tog raspona – između mirne „djedove vatrice“ i velikih ljudskih poduhvata poput ‘pohoda na Mjesec’ u pripovesti Branka Ćopića. Ako pogledamo istoriju, videćemo da su postojali i čitavi vekovi u kojima se svakodnevni život gotovo nije menjao, dok danas živimo u vremenu ubrzanog razvoja. Zato je prirodno da je i obrazovanje stalno u procesu promena. Ono se ne menja kroz nagle i izolovane reforme, već kroz postepeno unapređivanje programa nastave i učenja, standarda postignuća, metodike rada i profesionalnog razvoja nastavnika. Kada kažemo „postepeno“, to ne znači nužno sporo. Nekada promene dolaze veoma brzo – kao što smo videli tokom pandemije, kada su digitalne kompetencije nastavnika i učenika morale naglo da se razvijaju da bi se obezbedila nastava. U drugim slučajevima promene su sporije, jer zahtevaju vreme da se razvije svest o novim načinima učenja i prenošenja znanja. Upravo u tom kontinuiranom prilagođavanju leži snaga obrazovnog sistema.

Da bismo mogli realno da ocenimo kakvo nam je obrazovanje danas, moramo ga posmatrati u odnosu na druge sisteme. U tom smislu, ako ga uporedimo sa zemljama regiona i Evrope, ne bih rekao da zaostajemo, pre svega zato što savremeni obrazovni sistemi sve više uče jedni od drugih i razmenjuju iskustva. Istovremeno, važno je razumeti da ne postoji univerzalni model obrazovanja koji se može jednostavno prepisati. Zemlje su različite, društveni konteksti su različiti, a različiti su i učenici. Ako polazimo od toga da je ključ obrazovanja nastavnik i način na koji se znanje prenosi i razvija u učionici, onda je jasno da se model koji je uspešan u Finskoj, Estoniji ili, u novije vreme, Poljskoj, ne može jednostavno preslikati u nekoj drugoj zemlji. Svaka država zato stalno traga za što boljim okvirom u kome se obrazovanje razvija. U tom smislu, naš sistem je u poslednjoj deceniji napravio značajne korake – od uvođenja standarda obrazovanja i razvoja programa zasnovanih na ishodima učenja, do pokretanja brojnih inicijativa koje podržavaju savremeniju nastavu, poput digitalnih učionica i različitih programa stručnog usavršavanja nastavnika i mnogo drugih projekata, i programskih aktivnosti. Zahvaljujući tome, danas možemo reći da obrazovni sistem ima jasno definisane ciljeve i pravac daljeg razvoja.

Mogli bismo reći da su okviri i ciljevi našeg obrazovanja savremeni i da će se i dalje razvijati zajedno sa društvom. Naravno, kao i svaki veliki sistem, obrazovanje ima svoje izazove. Ali ono ima i snažan potencijal – pre svega u nastavnicima i školama koji svakodnevno rade sa učenicima i prilagođavaju nastavu savremenom vremenu.

Bez motivisanog i osnaženog nastavnika nema ni kvalitetnog obrazovanja. Nastavnik je ključ svakog obrazovnog sistema. Dobrog nastavnika treba adekvatno vrednovati ali i stalno obrazovati i stručno usavršavati. Dobar nastavnik može i nedovoljno razrađen program nastave sprovesti na kvalitetan način. U vremenu preplavljenom informacijama, dezinformacijama, sumnjama i društvenim podelama, upravo nastavnik ima snagu da učenike provede između „Scile i Haribde“ savremenog sveta i dovede ih do funkcionalnog znanja i kritičkog mišljenja. Uz dobrog nastavnika i stabilan sistem podrške, obrazovanje ima siguran pravac razvoja. Udžbenici, programi i svi drugi elementi sistema prate taj pravac – oni su važni, ali nikada nisu važniji od nastavnika

koji vodi proces učenja. Savremeno obrazovanje zato više ne traži nastavnika koji samo zna, već nastavnika koji stalno uči, razvija sopstvenu praksu i unapređuje način na koji se znanje prenosi. Nije dovoljno imati stručnjaka u određenoj oblasti; potrebni su nastavnici koji razumeju kako da znanje pretvore u proces učenja. Zato je važno motivisati nastavnike, podsticati ih da razvijaju sistem njihovog profesionalnog i karijernog napredovanja. To podrazumeva stručno usavršavanje koje odgovara stvarnim potrebama nastavnika, kao i razvoj alata koji omogućavaju razmenu znanja i saradnju među nastavnicima i školama.

Istovremeno, potrebno je unapređivati i sistem privlačenja i podrške novim, talentovanim nastavnicima – kako prilikom njihovog zapošljavanja, tako i već na nivou upisa na nastavničke studije. I dalje postoji određeni jaz između teorijskog obrazovanja i realnosti učionice. Učionica nije mesto gde se znanje prenosi pukim ponavljanjem činjenica, već prostor u kome se otvara niz mogućnosti da učenici sami izgrađuju razumevanje i razvijaju sopstveno znanje.

U tom procesu sve važniju ulogu ima i razvoj veštačke inteligencije i personalizovanog učenja. Savremene tehnologije omogućavaju da se nastava sve više prilagođava individualnim potrebama učenika, njihovom tempu učenja, interesovanjima i potencijalima. Veštačka inteligencija može biti snažan alat koji pomaže nastavniku da bolje razume napredak učenika, da diferencira nastavu i da svakom učeniku omogući adekvatnu podršku. Međutim, i u takvom okruženju nastavnik ostaje ključna figura – on je taj koji usmerava proces učenja, razvija vrednosti, kritičko mišljenje i odgovoran odnos prema znanju.

Zato obrazovanje budućnosti vidimo kao spoj snažnog nastavničkog profesionalizma, savremenih kurikuluma i novih tehnologija koje omogućavaju personalizovano i smisleno učenje. U takvom sistemu cilj nije samo prenošenje informacija, već razvijanje sposobnosti učenika da razumeju svet, promišljaju ga i aktivno učestvuju u njegovom oblikovanju. Upravo tu dolazimo i do drugog pitanja: izazova u obrazovnom sistemu.

Koji su najveći izazovi u obrazovnom sistemu?

Najveći izazovi u obrazovanju retko su jednostavni i gotovo nikada se ne mogu svesti na samo jedan faktor. Pored ubrzanih društvenih promena i sve intenzivnije primene veštačke inteligencije, obrazovni sistem je oduvek bio suočen sa različitim izazovima koji zahtevaju stalno promišljanje i prilagođavanje.

U javnosti se najčešće govori o uslovima rada, opterećenju nastavnika, nedostatku kadra, tehničkim uslovima u školama, stručnosti nastavnika, kvalitetu njihovog inicijalnog obrazovanja, kao i o profesionalnom razvoju zaposlenih u obrazovanju i još mnogo drugih ništa manje važnih pitanja. Sve su to legitimna i važna pitanja koja zaslužuju pažnju i kontinuirano unapređivanje. Istovremeno, važno je razumeti da su obrazovni sistemi po svojoj prirodi složeni i da se kvalitet nastave ne može objasniti samo jednim elementom. Upravo zato je potrebno posmatrati obrazovanje kao celinu – kao sistem u kome su međusobno povezani nastavni programi, kompetencije nastavnika, uslovi rada, tehnološki razvoj i društvena očekivanja. Samo takav celovit pristup omogućava da se izazovi prepoznaju na vreme i da se na njih odgovori na održiv i smislen način.

Međutim, jednako važan izazov jeste razumevanje promena koje se dešavaju u društvu i načina na koji se menja uloga škole. Svet u kome učenici danas odrastaju mnogo je brži, tehnološki složeniji i međusobno povezaniji nego ranije. Digitalne tehnologije, a posebno razvoj veštačke inteligencije, menjaju način na koji se dolazi do informacija, kako se uči i kako se znanje primenjuje. Zbog toga se i nastavni proces mora stalno prilagođavati novim okolnostima i

potrebama učenika. Upravo zato obrazovni sistem mora da razvija kulturu stalnog unapređivanja – kroz kontinuiranu stručnu podršku nastavnicima, razmenu iskustava među školama, praćenje rezultata i otvoren dijalog između svih aktera obrazovanja. U takvom okruženju posebno je važno razvijati i nove pristupe učenju, uključujući mogućnosti koje donose veštačka inteligencija i personalizovano učenje, jer oni omogućavaju da se nastava sve više prilagođava potrebama, interesovanjima i tempu svakog učenika.

Izazovi su uvek postojali, a problemi će uvek biti deo svakodnevnog rada. Nekada smo ih rešavali uspešnije, nekada teže, ali pravac delovanja je uvek bio isti – težnja ka boljoj verziji onoga što jesmo kao obrazovni sistem, bilo da govorimo o učeniku, odeljenju, školi ili instituciji. Ta ideja ponekad može zvučati kao fraza koju ponavljamo poput matrice, ali u suštini ona to nije. Koliko god puta da je izgovorimo, rešenje je uvek slično: potrebno je stalno motivisati nastavnike, učenike i širu društvenu zajednicu da, uprkos svim teškoćama, nastavimo da unapređujemo obrazovanje.

Kada se načelno govori o unapređivanju obrazovnog sistema, odgovori često imaju univerzalnu formu, zbog čega ponekad deluju formalno ili prazno. Međutim, kada bismo imali više vremena, mogao bih kroz sopstveno iskustvo – od rada u nastavi, preko vođenja škole, do današnje uloge u Zavodu – navesti brojne konkretne primere, greške, vizije i ciljeve koji su pratili taj put. Ipak, jedan od stalnih izazova oduvek je bila javnost, a naročito danas kada živimo u razgranatim digitalnim mrežama. U takvom okruženju konstruktivna kritika postaje sve ređa, dok se mnogo češće susrećemo sa kritiziranjem, netrpeljivošću i obeshrabrujućim narativima koji lako vode u defetizam.

Stoga, i pre nego što ovaj tekst bude objavljen, mogu već da zamislim salve komentara koji su u najmanju ruku nepristojni, ali je problem što nas takav način komunikacije ne vodi tamo gde bismo želeli da idemo. A verujem da i oni koji ih iznose, u suštini žele isto – da stvari budu bolje, lepše i više u skladu sa očekivanjima društva. Zato i mi moramo nastojati da budemo takvi. Svako od nas kao pojedinac ima mnogo izbora na sopstvenom putu, ali kada obavljamo određenu društvenu ulogu, onda tu ulogu moramo razumeti i prihvatiti sa odgovornošću. Mi kao da još uvek ne izlazimo iz okvira Seleničeve drame „Ruženja naroda“ – kao da smo i dalje u onom istom „drugom činu“ u kojem se međusobno ružimo umesto da razgovaramo. A bez razgovora, bez razumevanja i bez spremnosti da čujemo jedni druge, teško je graditi bilo koji sistem, pa i obrazovni. Zato je važno da, uprkos različitim mišljenjima, sačuvamo prostor zajedničke potrage za boljim rešenjima. Najvažnije je da se razumeju obe strane: i oni koji učestvuju u oblikovanju obrazovnih politika i oni koji te politike sprovode u učionici. Kada te dve strane priđu jedna drugoj i kada se najpre odagnaju predrasude – poput one da su zavodi samo birokratske institucije koje nešto donose i „izmišljaju“ bez stvarnog utemeljenja – tada stvari postaju mnogo jednostavnije. Nije teško suditi ili osuditi. Ali pre toga bi trebalo da se upoznamo sa onim o čemu govorimo. Tek kada razumemo, možemo i da kritikujemo – ali tada kritika postaje konstruktivna i vodi ka rešavanju problema.

Zato i izbegavam da govorim o „obukama za nastavnike“. Više volim izraz stručne konsultacije jer implementacija novih programa se sprovodi kroz potrebu za saglasjem, za razgovorom i za zajedničkim razumevanjem onoga što želimo da unapredimo, jer za svako rešenje uvek možemo pronaći novi problem. Pravi izazov je da za svaki problem pronađemo rešenje.

Dakle, obrazovanje je, pre svega, proces u kome mali čovek raste ka velikom – ka čovečnosti. Zato je za mene najveći izazov svakog obrazovnog sistema stalno prilagođavanje nastavnog procesa savremenom trenutku. Da biste svirali u nekom bendu, morate pre svega znati i osećati ritam. A ritam je saglasje svih koji u tom trenutku sviraju. Tako je i sa obrazovanjem –

ono mora da prati ritam vremena i društva u kome postoji. U nekim istorijskim periodima društvo se menjalo sporo, pa je i obrazovni sistem mogao ostati gotovo nepromenjen decenijama. Danas, međutim, živimo u vremenu ubrzanih promena, pa čak i kada se obrazovanje menja relativno brzo, često imamo osećaj da to nije dovoljno brzo. Zato je osnovno pitanje svakog obrazovnog sistema kako prilagoditi nastavu svetu u kome učenici žive. Učenici nisu tu da bismo mi potvrdili sopstvene uloge; naprotiv, naša uloga je da im pomognemo da budu bolji od nas, da budu uvek bolja verzija.

Da li ćemo uspeti da školujemo kadar za potrebe tržišta rada?

Na to pitanje, zamislite da odgovorim: **nećemo uspeti**. Zamislite da čitav svet danas zaključi da neće uspeti da preživi nadolazeći talas nadljudske superinteligencije. Šta bismo onda radili – čekali kraj ili se svojevremeno prijavili da spavamo kao ‘digitalni fetusi’ u filmu Matriks? Ili bismo ipak pokušali da verujemo da stvari nisu nužno tako crne, jer, kako kaže stara izreka, nada umire poslednja (naravno ako je nismo zatvorili kao Pandora u kutiju).

Ako pogledamo istoriju razvoja čovečanstva, videćemo da nijedna velika tehnološka promena – od prvih mašina i lokomotiva do savremenih digitalnih tehnologija – nije uništila čovečanstvo (nemamo još dokaze ni da su postojale visokotehnološke civilizacije Atlantida i Mu ni da je to bio uzrok njihove propasti). Naprotiv, ljudi su uvek pronalazili način da tehnologiju uključe u razvoj društva. Današnji izazov je možda drugačiji samo po tome što su mogućnosti za grešku sve manje, a posledice potencijalnih grešaka mnogo veće.

Možete, naravno, hipotetički reći „ne“ tehnologiji, ali to zapravo nije realna opcija. Tehnologija je već duboko utkana u savremeno društvo i upravo ona omogućava i napredak i stabilnost. Sa druge strane, ako tehnologiju prihvatimo potpuno nekritički, otvaramo vrata scenarijima koji su odavno opisani u naučnoj fantastici. Da ne bude ona Pašićeva, "Spasa nam nema, propasti nećemo" moramo biti spremni i odgovorni na saradnju i nadzor Veštačke inteligencije. Zato je jedini razuman put – odgovorna saradnja sa veštačkom inteligencijom, uz jasne okvire, etičke smernice i stalno vraćanje univerzalnim vrednostima.

Često imam utisak da se ljudi zapravo više plaše onih koji koriste veštačku inteligenciju nego same tehnologije. Algoritam će raditi onako kako je programiran; problem nastaje kada dobrim algoritmom upravlja loš algoritam – odnosno čovek. Ali to je deo života i društva: i danas su naši životi u velikoj meri oblikovani odlukama boljih ili manje dobrih ljudi.

Upravo zato je važno da budemo prisutni i odgovorni u odnosu na vreme u kome živimo. Jedan od ključnih zadataka savremenog obrazovanja jeste priprema učenika za svet rada, ali i za život u društvu koje se brzo menja. Obrazovanje ne može i ne treba da prati samo trenutne potrebe tržišta, već mora da razvija znanja, veštine i kompetencije koje će ljudima omogućiti da se prilagođavaju promenama tokom celog života. Zato je celoživotno učenje već postalo realnost. Ideja o jednom zanimanju za čitav život odavno je prošlost, a obrazovanje odraslih, nešto što je već sada realnost, a uveliko će biti buduća realnost. U tom kontekstu, obrazovni sistemi moraju da razvijaju fleksibilnije modele učenja – mikroobuke, mikrokredencijale, kratke programe i kombinaciju formalnog i neformalnog obrazovanja.

Istovremeno, pred nama su i brojna otvorena pitanja. Hoće li se pojaviti društva koja ne žele da se menjaju, ali žele da opstanu? Hoće li ideja univerzalnog osnovnog dohotka postati odgovor na svet u kome veštačka inteligencija preuzima deo poslova? Hoće li ljudi morati da traže nove oblike smisla svog života (zašto živimo) ako tehnologija preuzme mnoge funkcije rada? Da

li ćemo imati u budućnosti replikante koji će se boriti za svoja prava kao u filmu Blejdraner, odnosno knjizi "Sanjaju li android električne ovce"? Hoćemo li jednog dana u knjižarama imati police sa autorima „VI“ i autorima „MI“ – veštačkom inteligencijom i ljudima? Da li ćemo muziku koju stvara VI slušati i MI? Da li ćemo imati VI političare i državnike? Da li postoji scenario u kome se VI boriti za nezavisnost svoje VI države? Ili će se javiti pokreti za simbiozu čoveka i veštačke inteligencije i tako u nedogled možemo nastaviti pitanjima koja se sada čine u najmanju ruku smešnim, ali niko ne može reći da takva burleska jednog dana neće biti stvarnost. Zaključak je da na mnoga pitanja danas nemamo konačne odgovore. U Biblijskoj knjizi o Jovu, kada je Jov postavio pitanje Bogu, odgovor nije bio direktno objašnjenje, već čitav niz novih pitanja koja su ga podsetila na složenost sveta. Poenta je jednostavna: kada ne znamo sve odgovore, moramo početi od onoga što znamo. A znamo, i možemo da naslutimo mnogo više od ovoga što sam ovde, možda bez reda, nabrojao kao naše izazove. Ako to već znamo, onda umesto da za svako rešenje tražimo novi problem, hajde da svakodnevno tražimo rešenja za postojeće probleme. Lakše ćemo se razumeti ako razmišljamo o rešenjima, bez obzira na to koliko smo različiti

A ono što znamo jeste da obrazovanje mora razvijati funkcionalno znanje, kritičko mišljenje, heurističku nastavu, digitalne veštine i preduzetnički duh itd. odnosno cilj opšteg obrazovanja je da se kod učenika razvije generičke kompetencije koje će im omogućiti da se nose sa nepredvidivom budućnošću. Stručno obrazovanje koje je u neposrednom dodiru sa tržištem, ide u pravcu kroz modele koji povezuju školu i privredu, poput dualnog obrazovanja i različitih oblika praktične nastave, no ipak mi se čini da je najvažnije da obrazovanje razvija sposobnost ljudi da uče, prilagođavaju se i rešavaju probleme. Ako u tome uspemo, onda ćemo obrazovati generacije koje neće biti spremne samo za jedno zanimanje, već za čitav niz poslova koji će se tokom njihovog života menjati.